

УДК 528.9 (477)

*Марія Дмитрієнко**Сергій Хведченя*

ІСТОРИЯ КАРТОГРАФУВАННЯ УКРАЇНИ

Рецензія на кн.:

**Сосса Р.І. Картографування території
України: історія, перспективи, наукові
основи. – К, 2005. – 292 с.**

Монографія відомого дослідника проблем історичної картографії Ростислава Сосси «Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи» побачила світ 2005 р. Книга присвячена важливим проблемам розробки теоретико-методологічних засад дослідження історії картографування, сучасного стану та перспективам розвитку української національної картографічної науки. Автор науково обґрунтовує принципи періодизації розвитку картографування, виділяє його основні історичні етапи і докладно розкриває їх зміст. Разом з тим, він не залишив поза увагою особливості сучасного розвитку вітчизняної картографічної науки, адже саме він, як ніхто інший, добре розуміється на цьому – доктор географічних наук Р.І.Сосса багато років очолював державне підприємство «Картографія», яке окрім картографічної продукції, видає надзвичайно цікаві книги, що стають помітним внеском в розвиток вітчизняної картографічної науки.

Дана книга дуже вчасно і повно заповнює лакуну, що утворилася у вітчизняній картографічній науці. Адже до цього часу не було наукових праць такого рівня, які б в теоретичному і практичному аспектах узагальнили основні етапи розвитку картографування території України з найдавніших часів і до сьогодення. Попередньо видані з цієї проблематики роботи багатьох авторів висвітлювали тільки окремі епізоди створення ряду карт у минулому, або відображали деякі сторони сучасного

розвитку національної картографії. Майже усім попереднім дослідженням історії картографування України була притаманна фрагментарність, що зумовлено таким суттєвим фактором, як приналежність українських теренів у різні часи до складу різних державних утворень. Р. І. Сосса досить вдало, на наш погляд, поєднав цю розрізнену і різночасову інформацію в своєму монографічному дослідженні, що зробило працю фундаментальною і, водночас, багатою на унікальну інформацію.

Сучасна історична наука переживає неабияке піднесення, не стоять осторонь цього процесу історія картографії та історична картографія України. З останніх видань по цих складних темах слід особливо виділити створену науковцями Львова книгу «Україна на старовинних картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.», а також попередню роботу Р. І. Сосси «Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р.», видану 2000 р., яку тепер вже важко знайти у спеціалізованих книгарнях.

Архітектоніку рецензованої книги складають передмова, чотири розділи і закінчення. Автор детально проаналізував усі чотири найголовніших етапи розвитку картографії на українських теренах: історію, сучасність, перспективи і наукові основи, які мають сприяти розитковій науці. Перший розділ книги присвячено історії картографування території України від найдавніших часів до початку 90-х рр. XX ст. Велику увагу автор приділив ретельному огляду літератури з проблем дослідження історії та стану картографування українських земель. Проаналізувавши велику кількість наукових праць, він прийшов до висновку, що польські, австрійські, німецькі картографічні джерела, на яких відображені українські землі, вивчені недостатньо і чекають більш повного дослідження. Адже на них зафіксована надзвичайної ваги адекватна інформація щодо уяви на зарубіжжі про землі України. Разом з тим, автор схвально відзначив плідну працю своїх попередників на цьому напрямку вивчення карт, особливо роботу фахівців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту історії України НАН України, Інституту географії НАН України, Львівського національного університету імені Івана Франка та багатьох інших.

На думку автора монографії, *предметом історії картографії України є відображення її території на картографічних творах від найдавніших часів до сьогодення з урахуванням усієї різноманітності в історичному вимірі підходів, способів і методів створення та використання карт*. Крім самого дослідження стародавніх карт та атласів українських земель, ця галузь знань вивчає науково-методичні, техніко-технологічні, організаційні умови їх створення в конкретний історичний час. У територіальному аспекті *об'єктом дослідження історії картографії є всі українські етнічні землі*.

Книга містить детальне обґрунтування періодизації історії картографування території України. Адже картографії, як і кожній галузі науки і техніки, притаманний достатньо тривалий період розвитку. Започаткована першими примітивними зображеннями, які відносяться до кам'яного віку, ця наука поступово переросла у найсучаснішу галузь знань, яка використовує останні винаходи людства, зокрема нові комп'ютерні технології. Авторські дослідження картографічних фондів бібліотек України і Росії дали змогу виділити основні принципи, за якими було розроблено схему періодизації, запропоновану в монографії. Серед найголовніших принципів, покладених в основу періодизації, треба, насамперед, відзначити: інформаційну комплексність, хронологічну послідовність, часову компактність та ієрархічно-ознакову адекватність.

Авторське дослідження розвитку картографування території України від найдавніших часів до сьогодення дозволило встановити такі основні етапи:

- 1) картографічні зображення у первісному суспільстві;
- 2) картографування у стародавні часи (IV ст. до н. е. – V ст. н. е.);
- 3) картографування у середньовіччі (VI – початок XVII ст.);
- 4) картографування у нові часи (середина XVII ст. – 1917 р.);
- 5) картографування у новітні часи (1918 – початок 90-х рр. XX ст.);
- 6) картографування у незалежній Україні (з 1992 р.).

Зміст першого розділу книги поступово, крок за кроком, вводить читача до таємниць стародавньої науки, пояснює окремі

терміни і, відтак, дає уяву з розвитку картографування території України. Цікавим нам видається той факт, що історія української картографії має досить багато прикладів щодо створення зображень у первісному суспільстві, картографічних пам'яток античних часів, але до сьогодні невідоме жодне картографічне зображення Київської Русі. Тож тут є над чим подумати історикам, які вивчають цей період, оперуючи поняттями «Київська Земля» та «Київська Русь» без чіткого уявлення про хоча б приблизні кордони теренів.

У другому розділі книги достатньо повно висвітлено сучасний стан топографічного і тематичного картографування України, організаційну побудову державної картографо-геодезичної галузі, подальший розвиток тематичного та спеціального картографування. З переходом на комп'ютерні технології створення картографічної продукції сягнуло на новий, відтепер більш високий рівень. Підвищеними темпами розвиваються геоінформаційні системи, формується інфраструктура геопросторових даних. Все це сприяє створенню незнаних досі типів карт, які містять різнобічну й представницьку інформацію.

Вправно оперуючи найсучаснішими статистичними даними, Р.І.Сосса прогнозує подальший розвиток тематичного картографування, зокрема геологічного, еколого-географічного, туристичного, навчального та інших. Разом з тим, автор відзначає, що надмірне засекречування великомасштабних топографічних карт значно зменшує можливості їх використання у багатьох галузях економіки нашої країни. Це стає, відповідно, гальмом при залученні відомостей картографії у практику господарської роботи.

Приємно відзначити, що нарешті закладено наукові основи стандартизації географічних назв України, зокрема, що вкрай важливо, передачі українською мовою географічних назв закордонних територій та написання українських топонімів іноземними мовами. Розпочато масштабні роботи зі створення Національного атласу України, що має стати фундаментальною працею, яка засвідчуватиме високий рівень української картографії.

Теоретичні розвідки автора вміщені у третьому розділі книги «Наукові та організаційні засади національного картографуван-

ня». Термін «національне картографування» Р.І.Сосса визначає як «картографування будь-якої незалежної держави за державною програмою і фінансовою підтримкою держави шляхом створення системи картографічних творів з метою дослідження її історії, природних і соціальних умов та ресурсів і для повного забезпечення потреб у картографічній інформації». І з цим визначенням важко не погодитися. Національна картографічна інфраструктура України ґрунтується на мережі управлінських, наукових, навчальних і виробничих установ і закладів. Важливою умовою існування цієї інфраструктури є сукупність юридичних, науково-методичних, виробничо-технічних норм і правил.

Сучасні теоретичні засади національного картографування розвиваються у напрямі проблемно-орієнтовного вивчення складних об'єктів природи та суспільства і результатів їх взаємодії; цілеспрямованого використання прогресивних методик для забезпечення розвитку держави та суспільства необхідними картографічними творами.

Четвертий розділ книги присвячено перспективам розвитку комплексного картографування на системній основі. У ньому Р.І.Сосса розкрив сутність і основні ознаки національного комплексного картографування України, висвітлив питання картографічного забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку нашої країни. Забезпечення державних потреб в якісній картографічній продукції, відмічає автор, повинно ґрунтуватися на чіткому розумінні основної мети – сприяти становленню України як розвинутої самостійної держави, а отже, на інтеграції відповідних економічних підрозділів з урахуванням економічних законів, особливостей виробничих відносин і національної політики.

На думку автора книги, актуальність активних перетворень у сфері картографії обумовлена такими чинниками:

– необхідністю в історично обмежені терміни вирішити завдання розвитку національного картографування, залучити відповідну сферу економіки до розбудови української державності;

– можливістю у сучасних умовах об'єднати зусилля багатьох міністерств, відомств і організацій, спроможних виконати завдання щодо подальшого розвитку картографування;

– належним розумінням з боку державних органів влади ролі і місця картографування у розвитку виробничої та невиробничої сфер, усього суспільства і держави у цілому.

Основною теоретичною умовою подальшого розвитку національної картографії України є цілеспрямоване використання принципу картографування її території на системній основі, що означає неухильне дотримання як в організації самого картографічного виробництва, зборі та обробці необхідної інформації, впровадженні новітніх технологій, так і в організації картоскладальних робіт, розробці технологічних схем, визначенні тематики та змісту картографічних творів.

Рецензентами даного видання виступили знані науковці України і Росії, доктори географічних наук: О.М.Берлянт, Г.О.Пархоменко, О.І.Шаблій. Науковим консультантом книги виступив доктор географічних наук І.Ю.Левицький. Книгу рекомендовано до друку як наукове видання вченою радою Харківського національного університету. Все це засвідчує, що дана праця пройшла наукову апробацію і схвалена як науковий твір, що принесе значну користь, у подальшій роботі по вирішенню актуальних проблем картографії.

Книга дуже добре ілюстрована. Вона містить 56 кольорових фрагментів карт. Більшість з наведених картографічних творів зберігаються у фондах Національної бібліотеки НАН України імені В. І. Вернадського. Одночасно автор навів цілий рід унікальних матеріалів з відомої приватної колекції Томаша Неводнічанського (Німеччина). На жаль, невеликий наклад книги – лише 300 примірників – розійдеться тільки по бібліотеках. Це не дозволить їй стати популярним і широкоживаним підручником для вузів. Потрібно було б, на нашу думку, в якийсь спосіб перевидати це чудове видання, що, перш за все, ми й розглядаємо як підручник для студентів.

Підсумовуючи усе вище сказане, на останок слід порівняти рецензовану працю Р.І.Сосси з його ж книгою «Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р.», видану 2000 р. у видавництві «Наукова думка». Попереднє видання було цілком і повністю присвячено історії

розвитку картографування на українських теренах. Усі п'ять розділів висвітлювали тільки історичні аспекти розвитку картографічної науки в Україні. У попередній монографії автора були детально розглянуті окремі, найбільш відомі картографічні твори минулих століть, вона також була дуже добре ілюстрована. Книга мала величезну бібліографію (1422 назви), проти 434 назв у новому виданні, що прикро. У новій книзі усі історичні періоди еволюції вітчизняної картографії стиснуті тільки в один єдиний розділ. Проте слід зазначити, що нова монографія має більш широке коло розглянутих проблем. На її сторінках знайшли своє відображення не тільки історія, але й сучасність.

Автором, що цінно з огляду на науковість видання, зроблена спроба прогнозувати майбутній розвиток суспільно-важливої галузі науки – картографії. Р.І.Сосса не обійшов увагою теоретичні та організаційні основи національного картографування, що, безумовно, сприяє його подальшому науковому розвитку.

В цілому, рецензоване монографічне дослідження Ростислава Сосси «Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи» слід вважати вдалим, а поставлені й досліджені завдання – науковим завершенням розробки складної проблеми, повністю виконаною на високому науковому рівні.

Дана книга буде корисна і стане у нагоді не тільки практикам-картографам, географам, історикам, викладачам вузів, аспірантам, студентам, але й усім, хто цікавиться історією рідної України, хто хоче довідатися «звідки пішла єсть земля наша». Тут слід також побажати автору подумати про можливість видання підручника з картографії для студентів, щоб ті в процесі навчання зорозуміли зміни кордонів слов'янських теренів, появу української держави, а відтак, чітко орієнтувалися у часі та просторі, коли йдеться про історичні події всіх гатунків, що відображають історичні карти.

